

ПРОФЕСОР ЈОВАН НИКОЛИЋ КАО ПРОСВЈЕТНИ И КУЛТУРНИ РАДНИК

О црногорским просвјетним и културним радницима писано је у знатној мјери у међуратним, а нарочито у послеријатним публикацијама. На основу сјећања, биљежака и архивске грађе о многим се доста сазнало. Међутим, о писцу, покретачу листова и коментатору проф. Јовану Николићу наша читалачка публика мало зна, иако по извјесним резултатима које је постигао, првенствено као новинар и интерпретатор неких судбоносних раздобља наше историје, заслужује пажњу.¹

Од црногорских културних радника, први је проф. Јован Вукчевић пружио неке биографске податке о Николићу.² У истом раду, он доноси краћи одломак Николићеве расправе о војводи Петру Вукотићу, тако да се, помоћу овог фрагмента, може оцијенити Николићево познавање нарави нашег човјека, како обичног тако и оног из владајућих кругова. Стога он, по Вукчевићевом цитату, и напомиње: „Ја сам мојим радом пос-

---

¹ Јован Николић је рођен на Чеву 29. 8. 1848. године. На Цетињу је свршио Богословско-учитељску школу, па је, као одличан ђак, о државном трошку отпућен у Русију, гдје је стекао диплому у Духовној академији. Из Русије је отпутовао у Париз и на тамошњем Филозофском факултету слушао предавања из опште историје. За вријеме црногорско-турских ратова (1876—78) враћа се из Париза у Црну Гору. Читаво вријеме, до конца рата, Николић је, у својству секретара Главног штаба, провео у кругу најпознатијих црногорских војсковођа. То му је омогућило да напише расправу о војводи Петру Вукотићу, увјерен да ће је за живота публиковати. Умро је 23. јуна 1915. године, у својству уредника цетињског „Вјесника“.

² Календар *Црногорац* за 1929. г., Подгорица, 1929. Проф. Вукчевићу нијесу били приступачни архивски и др. подаци о Николићу, помоћу којих се лакше може сагледати његов рад у школама и редакцијама, као и боравак у Паризу, гдје је осјетио дах и врело европских културних тековина.

тигао циљ у томе, што сам истрагао из чељусти вјечног заборава и предао јавности многа факта наше ратне и политичке историје друге половине 19. вијека”.³

Несумњиво, истраживањем неких битних чињеница, Николић је дошао до поузданих закључака о нашој прошлости, као и о личностима које су у њој дјеловале, дотичући се ћака и наставе Његошеве школе из 1834. г.

Николић, углавном, описује догађаје уочи и током ратова (1876—78) у којима је учествовао. Док слика отпор конзервативних снага у земљи, стичемо утисак да су њихови подржаваци били смјелији и отпорнији стога што се против њих још нијесу примјењивале законске мјере.

Питање је: Зашто Николић није могао доћи до издавача ове расправе? Вукчевић претпоставља да је „по сриједи било нерадо гледање на њега од стране двора”.⁴ Ово тврђење има основа, пошто је проф. Николић, попут многих интелектуалаца, био један од противника носилаца званичне црногорске политике, нарочито од уставне ере.

Прегледајући радове које је публиковао у часописима *Лучи*, *Просвјети*, *Књижевном листу*, *Стражилову* и др., да се закључити да је Николић своје поставке темељио не само на документима и расправама већ и на предању. Тако, на примјер, у *Просвјети* третира доба владике Данила, Василија и њихових сљедбеника, истичући замашну улогу неких свештеника у борбама против инвазора.⁵ У раду помиње и мисију опата Долчија, секретара митрополита Петра I, који је пријеком одлуком руских функционера у Котору био затворен и у затвору умро.⁶

Опсежна Николићева расправа „Ратовање и његов значај по општечовјечански прогрес и цивилизацију”⁷ налази да су ратови „потicali за самоодбрану, из мржње, осветољубља, честољубља, властољубља и користољубља”.⁸ У расправи се, помоћу разних студија, обазире на пропаганду Римске курије, говорећи и о реформацији и исламизацији од 7. в. наовамо.⁹

У истој расправи су обухваћене идеје и поставке појединих мислалаца и социолога — Волтера, Русоа, Монтескијеа, Декарта, Канта, Лока, Бекона и других поборника „слободоумнијих идеја”.

Сукобе руске дипломатије са моћним европским дворовима, прије и послје сукоба на Криму,¹⁰ Николић дешифрује

³ Календар *Црногорац* за 1929. г., Подгорица 1929, 47.

⁴ Исто.

⁵ *Просвјета*, број 1 за 1890.

⁶ Исто, 21.

⁷ *Луча* за 1896 (март—децембар) и за 1897 (јануар—јуни).

⁸ Исто, 179.

⁹ Исто, 227.

¹⁰ Исто, 552.

констатујући да је „дио християнски свијет заједно са мухамеданским био против московског цара.“¹¹

Но, и поред пораза руске војске на Криму, Русија је у борбама против Турске 1877. г. ангажовала људство под командом генерала Скобољева. Од првих дана „преласка 10.000 руских коњаника преко Дунава“ да би код Плевне извојевали највећу побједу, руска армија прелази у контранапав пријетећи и Цариграду, у чијем је предграђу, Сан Стефану, диктирала мир Порти марта 1878, по коме је тражила Цариград и дио турске територије према Црном мору. Русија је, по уговору, добила од Турске Карс, Батум и Ардаган, убијеђена да ће осамостаљена Бугарска, која се „простирала од Црног Мора на истоку до српске границе и Охрида бити експонент њене политике према Турској“.¹²

Међутим, плодови руске политике овог међувремена били су кратка вијека. Чак ни шеф руске дипломатије, комуникативни и толико обазриви Горчаков, није (или није могао) превидио игру западних сила које су се једнодушно спремале да осујете све руске планове.

Енглеска је у овим комбинацијама била главни арбитар. Стога је њен министар-предсједник Дизраели ужурбано форсирао договор с Портом, до кога је и дошло почетком јуна 1878, према коме се обавезала да брани турске посједе у Азији у случају руске инвазије. Појава њене флоте близу Босфора запријетила је Русији, чији су планови били уперени превасходно против турских аспирација према балканским народима, од којих су једино Албанци и Македонци до 1912. остали под турском доминацијом.

Да би углавном реализовале своје завојевачке тежње, западне силе су сазвале конгрес у Берлину, током јуна и јула 1878, на коме је Енглеска, по претходном споразуму с Портом, добила Кипар, толико значајну стратегијску базу за операције на Средоземљу. Посредством њемачког канцелара Бизмарка, Аустро-Угарској су додијељене Босна и Херцеговина.

Николић, савременик свих тих бурних догађаја, уочи и за вријеме засједања Берлинског конгреса течно обрађује редослед збивања откада је Русија од европских сила потиснута с политичке сцене, а тиме и балкански Словени, од којих су многи ушли у састав Аустро-Угарске — типичног подржаваоца Бизмаркових завојевачких тежњи.

Ова и друга образложења очито говоре о Николићевом познавању историје, посебно историје словенских народа. Он, с изузетним жаром, пише о многим значајним збивањима, угледајући се у погледу методологије на руске и француске исто-

¹¹ Исто.

¹² Исто, 556.

ричаре: Соловјева, Лабулеја, Вандела и друге. У расправи га импресионира прошлост Пољака, односно њихова дуготрајна борба за опстанак и самосталност, не само против Турака већ и против Руса.¹³

„Политичко незнање доглавника царице Катарине”, напомиње он, „довело је до низа компликација у односу на везе не само са Пољацима, већ и осталим словенским народима”

Николић алудира при том на Црну Гору из времена митрополита Петра I, на његов боравак у Русији и касније (1806) на борбе Црногораца и Руса у Боки Которској и Конављима против Француза, када су, по једностраној одлуци руског цара, Црногорци морали да напусте Боку и да се „раставе од Бокеља” са којима су, на скупштини у Доброти, били постигли споразум „да се уједине”.¹⁴

Николић, како видимо, није желио да буде регистратор догађаја, него њихов коментатор који се не обазире на уобичајене славопојке руским самодршцима. Његове смјеле аргументације и тврдње означавају новину у нашој публицистици, нарочито кад открива методе руских властодржаца, посебно царева, од којих су неки били оријентисани према европским дворовима, понаособ Катарина и Александар I. Многа Николићева гледишта прихватили су и неки други аутори, међу којима и проф. Лазар Перовић, уредник *Луче*.¹⁵

„Александар I и Александар II су били васпитани од европских дворова”, пише Николић, „а пошљедице тога васпитања падоше злокобнијем теретом на слабашна леђа Црногораца и Примораца. Грехота родитеља и прародитеља плаћа јадно потомство, како на престолима тако и испод престола, као што је платио цар Никола кримскијем ратовањем и његовијем злокобнијем пошљедицама”¹⁶.

Аутор се у расправи осврће на изасланике руске на Париском конгресу 1856, од којих је књаз Данило тражио ослонац за планове против Турске. „Ми немамо у упутствима од нашег господара и владе да се мијешамо у унутрашње ствари Отоман-

¹³ У расправи помиње имена најпознатијих Пољака — Коперника, Собјејског, Мицкјевића и др., као и сусрет са једним старим Пољакром (у Паризу) који га обавјештава о трагичном поступању Руса према својим сународницима.

¹⁴ *Луча* за 1887, 247, 248.

¹⁵ Перовић је неко вријеме био проф. цетињске гимназије. Објавио је прилоге из историје и, као класичар, упознао читаоце са дјелима из римске књижевности. Запажен је његов превод „Говори Цицеронови против Катилине“ (Види расправу дра Ника С. Мартиновића *Књижевни и научни рад у Цетињској гимназији 1881—1941*, Споменица Цетињске гимназије, 211—240).

¹⁶ *Луча*, 249.

ског царства“, добио је одговор књаз Данило. На тај начин, Црна Гора је и од Русије третирана као „турска провинција“¹⁷.

Професора Николића је и књижевност привлачила, као и остале његове другове који су у Русији стекли дипломе. Било му је стало да дође до што бројнијих података о Његошу, носећи се мишљу да напише неки рад на темељу испитивања предања, чак и породичних биљежака, знајући да се у народу налазе трагови о догађајима и личностима у њима. Пјесникова личност за њега је остала врхунска и животворна не само по „Горском вијенцу“ већ и по осталим остварењима, гдје, поред националног витештва и доживљавања прошлости, долазе до изражаја демони, грчеви, успони, порази и падови, као и у дјелима највећих књижевних стваралаца у којима снага умјетничког свједочења сјаји вјековима.

У *Гласу Црногорца*, у посебној рубрици „Књижевна моба“, Николић се осврће на Његоша, тврдећи да су његова остварења неисцрпна.¹⁸ „Цар поезије и понтифекс светог олтара примамљиваше енергијом и генијалним умом“,¹⁹ пише он, подсјећајући читаоце да је пјесник импресионирао многе писце и мемоаристе свога времена — Пејтона, Велингтона, Мармијеа, Ферара, Ковалевог, Медаковића и многе друге. „Зато се обраћамо нашим свештеницима, учитељима и свакоме ономе који би знао нешто из живота и рада владике Рада да нам достави“, апелује, увјерен да о пјеснику има доста свјежих сјећања која би требало „пружити потомству“.²⁰

Архивски подаци о Николићу као просвјетном раднику на Цетињу

О проф. Николићу као педагогу у цетињским школама, најприје у Основној, затим у Богословско-учитељској, Гимназији и Дјевојачком институту, има неколико докумената, мада подаци о њему нијесу издашни колико о неким другим наставницима ових завода.

Документација Мин. просвјете и Главног надзорништва обилује многим мишљењима и оцјенама о његовом раду. У њима се налазе и протести обојени изразитим револтом. По садржини неких предмета, види се да је Николић, последице ратова,

¹⁷ Исто, 249 и даље.

¹⁸ *Глас Црногорца*, 7. 7. за 1890.

¹⁹ *Горски вијенац* је на италијанском језику објављен у преводу Ј. Николића с предговором М. Цара, напомиње др Боко Пејовић у свом опсежном раду *Развитак просвете и културе у Црној Гори 1852—1916* (Цетиње 1971, 365).

²⁰ На Николићев апел први је одговорио књижевник из Херцег-Новог Вељко Радојевић (*Глас Црногорца*, 3, 11. 1890).

тј. 1879, био постављен за учитеља на Цетињу, а затим за „управљајућег учитеља“ исте школе.

О томе информишу документи Главног надзорништва и сам надзорник Стево Чутурило, који пише управитељу цетињских школа Бургу Поповићу да је „за цетињску школу наименован учитељ Јован Николић“²¹. Те исте године Николић је премјештен за учитеља у Чеву²².

О Николоћевом службовању на Цетињу пише и Петар Поповић, напомињући да се „мало доцније Николић јавља у улози управитеља школе“, тј. послате 1879. године.²³

По једном документу Надзорништва из 1887. г. (бр. 1211) Николић је и те године био управитељ цетињске Основне школе. У документу се моли Надзорништво „да се позове лекар и прегледа школу због болести бака“. По извјештају од 5. октобра те године у I разреду је било 36 ученика, у II 38, у III 20, а у IV 17. Женску школу је похађало 38 ученица. Николић је тада имао 41.50 ф. мјесечно, што значи да је више од осталих био награђен.²⁴

Николића у документима налазимо као ревизора школа 1891/2.²⁵ Девет година касније, 1901, био је поново ревизор, судећи по извјештају из Брођанца, у коме јавља да је „мјесни школски надзорник Драго Николић глобио 24 бачка родитеља јер нијесу на вријеме донијели школски огријев“, напомињући да су „руковања са школариним од стране мјесних власти неправилна и рачуни замршени“²⁶.

Николић је, по свој прилици, негде 1881/2. напустио Црну Гору и прешао у Србију, гдје је, најприје у Књажевцу па затим у Параћину, професоровао. Из Србије се, усљед разних политичких трзавица за вријеме Александра Обреновића, враћа у Црну Гору, гдје се повремено настанио у Никшићу, одакле се, кадикад, јавља и моли да буде примљен за школског надзорника, или наставника.

Симптоматично је да Николић у неким представкама исказује отворено своје тешкоће „без длаке на језику“ У неким од њих тражи да буде арбитар, подсјећајући мјеродавне на законитост, и то онда када се министар Павловић носио са тешкоћама да, по угледу на културне народе, и Црна Гора дође до модерних закона о просвјетним установама.

²¹ Државни архив Цетиње (у даљем тексту ДАЦ), Главно школско надзорништво (ГШН). 141, 1879. г.

²² Исто, 14, 11, 1879, 233.

²³ *Цетињска школа 1834—1934*, Београд 1934, 128.

²⁴ ДАЦ, ГШН, 31. X 1887, 506, Министарство просвјете, истог датума, 398.

²⁵ ДАЦ, ГШН, 20. VII 1892, арх. регистрација, 434.

²⁶ Исто, 26. VI 1901, 2027.

Прва Николићева молба за постављање датира из 1885. Шаље је из Београда Министарству просвјете да га „дрими за наставника у Црној Гори“. Наводи да му је било „немогуће остати даље у Србији усљед затегнутости која постоји између Србије и Црне Горе“ У молби напомиње да, поред руског, „познаје добро француски језик“ Павловић му на полеђини молбе одговара: „Не може се ове године примити, али да ће се узети у обзир за идућу годину“²⁷.

Николић је остао у Србији до почетка јуна 1886, судећи по његовој молби из Никшића од 14. VI г., у којој каже да је 1885. „управљао молбу“ за наставничко мјесто Министарству просвјете, које му је одговорило да су сва мјеста за 1885/6. била попуњена, уз напомену „да ће за наступајућу години бити потребно неколико наставника“.

Николић у молби наводи да је „због ратнијех и политичкијех прилика напустио своју дужност и вратио се у своју домовину. „Моја документа“ — пише он — „говоре о мом раду и улагању и да према томе имам легално право на наставничко мјесто“, напомињући при том да је „био један од првих васпитаника и питомаца наше државе“. На крају моли да га „о резултатима молбе извијесте“

У другој молби од 25. VIII 1886. Николић се јавља из Рудина. „Пошто су“ — каже се у њој — „гимназијске канцеларије у којима сам био наставник у Краљ. Србији при мојему поласку биле затворене, то нијесам могао кондуит листе копирати него сам приложио само један похвални лист од Управе параћинске гимназије и увјерење од Књажевачке гимназије“²⁸.

Нестрпљив усљед тешког материјалног стања, Николић се из Цетиња 27. септембра те исте године поново обраћа Министарству просвјете. У молби подвлачи да му је „одговорено 26. VIII под бројем 366 да нема катедре за ту специјализацију“ због чега је „без кривице остао без службе ове године“²⁹.

Како документи увјеравају, Николић је неко вријеме 1887. био без посла. У априлу те године, он се обраћа Министарству просвјете и моли да буде ревизор школа на подручју Никшићке области, додајући „да је ово жеља и т. војводе Шака Петровића који ми је лично рекао да се обратим“³⁰.

Министарство просвјете је, најзад, декретом наименовало Николића за управитеља цетињских школа. Истовремено се примио и дужности хонорарног предавача „Маријанског института“, како јавља Министарству просвјете.

²⁷ ДАЦ, Министарство просвете, 15. X 1885, 165.

²⁸ Исто, 25. VIII 1886, 365.

²⁹ Исто, 27. IX 1886, 537.

³⁰ Исто, 28. IV 1887, 98.

Николић је већ раније, 17. јула, када је преко „Гласа Црногорца“ дознао да Цетињска гимназија тражи предаваче за школску 1887/8, упутио Министарству просвјете молбу у којој, поред другог, каже: „Прилажем моју академску диплому и двије свједошбе: једну о свршетку средње школе а другу о мом владању“³¹.

У другој молби упорно захтијева да буде „разрјешен дужности управљајућег учитеља“, како би благовремено био одређен за наставника Цетињске гимназије.³²

Нешто послите почетка школске године, Николић је постављен за предавача Цетињске гимназије. Уз извјештај директора Љепаве од 22. X 1887. приложена је заклетва Николићева и Николе Иванковића.³³

Министар Павловић је, као човјек широке културе, у цијелости схватио Николићева настојања, па је зато дао налог да се и он придружи колективу Цетињске гимназије, у којој су почетком школске 1886/7, по једном податку, били предавачи, поред директора Љепаве, Марко Драговић, Живко Драговић, Илија Беара, Филип Ковачевић, Божо Новаковић и Симо Матавуљ.³⁴

О професору Николићу до почетка школске 1890/91. документација скоро ништа не казује, једино да је тих година у школи предавао вјеронауку, омилитику и црквено право. Од те године, међутим, као и о осталим професорима, директор гимназије Љепавач често извјештава Министарство просвјете. Скоро по свим извјештајима Николић је, као и његов колега Филип Ковачевић, дошао у сукоб с Љепавом, који је настојао да у школама предавачи буду ауторитативни, одговорни и уредни на послу. „Г. Николић“ — наглашава у једном акту Љепавача — „никако не може да се навикне на ред те сваки час задоцни...“ „Зашто није држао ниједног часа“, питао је једном приликом Љепавача. Николић се позивао на прошлу годину, у којој је добио похвалу за један предмет, да би свом директору одбрусио: „Ви нијесте за то компетентни“ Љепавач, на крају, моли Министарство да „употреби своју власт и да Николића позива на ред“³⁵.

Извјештаји директора Љепаваче од децембра 1890. године истог су карактера у односу на Николића. Стога и моли Министарство за упутство „како ће се с њим убудуће владати“³⁶.

³¹ Исто, 18. VII 1887, 209. Односи се на његово службовање у Србији, која је 1885. повела рат против Бугарске.

³² Исто, 17. X 1887, 344.

³³ Исто, 22. X 1887, 363; Д. Д. Вуксан, *Споменица о 50-годишњици Цетињске гимназије*, Цетиње 1932, 29.

³⁴ ДАЦ, Министарство просвјете, 31. VIII 1886, 618.

³⁵ Исто, 13. X 1890, 669 (испод броја исписане су неке цифре оловком).

³⁶ Исто, 15. XI 1890, 862.

Љепава је и о Филипу Ковачевићу — „Николићевом компаноу“ — обавијестио Павловића да је „свега два пута водио дјецу у цркву“ Он је, према томе, користио све могућности против њих и осталих који су и даље остали равнодушни и нехајни према упутствима виших школских власти, наводећи неколико иступа и трећег професора, Павла Поповића.³⁷

Из садржине предмета може се извући закључак да су професори били веома револтирани према Љепави, држећи да би и сами могли одговорити позиву директора. Николић је, без сумње, био један од истакнутих Љепавиних противника. „Ако се даље продужи овакво поступање г. Љепаве барем према мени“ — рекао је Николић једном приликом — „набиће се комедија у Заводу да јој неће равне бити у школском свијету“³⁸.

Мада наводи да је „Љепава због своје грубости био раније кажњен“ од стране Министарства просвјете, Николић каже да га је „казнио полумјесечном платом“, због чега је дошло до оштрог сукоба између њих.

Материјал, међутим, приказује Љепаву као довољно присебног и савјесног радника током каријере у Црној Гори. О Николићу, пак, стичемо утисак да је често правио иступе и пркосио да би изазвао безразложну полемику. Поред тога, он је прилично дуговао појединцима, између осталих и секретару руске легације на Цетињу Вурцеву, према којему је био обавезан „да му уступи једномјесечну августовску плату“, вјероватно по налогу министра Павловића³⁹.

Као 1890. тако је и наредна 1891. година била немирна у Цетињској гимназији. Нијесу помагале интервенције ни од најстарије просвјетне власти. Ситна међусобна чаркања и оговарања, па и подвале са интригама, били су неко вријеме претежнији од педагошких начела и прописа. Узрок лежи у томе што су професори, са дипломама из иностранства, рефлектирали да се дочепажу директорске столице, мрзећи из дна душе „извањце“, од којих су неки од првих дана били и остали апостоли рада, не само као педагози и писци већ и као стриктни тумачи законских прописа.

Анализирајући поједине предмете из 1891. и наредних година, видимо да је Николић поново узет на нишан од стране директора Љепаве, који је био киван и на остале предаваче. У једном његовом извјештају стоји да је Николић „изостао цио дан а видјели су га пред Зетским домом гдје шета“ Кад га је

³⁷ Исто, 24. X 1890, 703; 30. X 1890; 725; 30. X 1890, 730; Љепава је „због испада казнио укором“ Поповића и цио предмет доставио Министарству просвјете, које под бројем 863 од 17. XII 1890. подвлачи зеленом оловком неколико ријечи.

³⁸ ДАЦ, Мин. просвјете, архивска регистрација 321.

³⁹ Исто, 25. VII 1890, арх. регистрација 314.

упитао о овоме, одговорио је да му „депни сат не иде добро“ и да је „био слаб и заузет у Гимназији и конференцији“ итд.⁴⁰

У другој информацији Министарству просвјете, Љепавина преноси да је Николић у име једномишљеника „који су се унапријед споразумјели казао да је мој рад незаконит“⁴¹.

Други Љепавин извјештај, од 29. маја, говори да је Николић „задигао један акт из Књажевског уреда који се односио на њега“. Николић је, међутим, у одговору Министарству напоменуо да је „незаконити Љепавин акт кога може и школски служитељ читати“⁴².

По свему судећи, Николића је из године у годину пратила криза са немаштином, што је јако утицало на његове ионако осјетљиве нерве. Док су, на примјер, осталим професорима плате износиле више од 70 фиорина, а Филипу Јерговићу чак и 85, Николић је са десетогодишњом професорском титулом у Србији и Црној Гори добио само 66 фиорина.⁴³

Министру Павловићу су, нема сумње, биле познате Николићеве материјалне неприлике прије него што му се он 16. априла обратио и жалио да се „ниједна крајцера не зауставља од моје плате изузимајући дуг г. Вурцева и Шеровића“ и да се „на ту пресуду жалио вишем суду по чијем ћу се рјешењу управљати“⁴⁴.

Зато се може претпоставити да је Павловић, како се каже, кроз прсте гледао на Николићеве испаде, прелазећи често преко онога што је, по његовом програму, морало бити остварено. По документима, он је покушавао да брани не само Николића већ и остале који су на моменте дјеловали горопадно и сувише одбранашки. Све оно што је требало примјенити према извјесним просвјетним радницима (поглавито професорима) примјенљиво је према непослушним и самосвојим племенским главама у интересу масовнијег школовања.

Николићу је годио овакав Павловићев став, па је указао и на неправилност према њему у погледу личних примања. „Крајње је вријеме“ — каже он, обраћајући се Павловићу — „да по спроводљивости послије неколико година моје службе надлежним путем наредити да се моја професорска плата изравна са осталим мојим друговима, јер сам ево пета година морално и материјално понижен у потчињеном вам Заводу. Зато вас најучтививије молим да се моја плата повиси на 100 наполеона годишње, као осталим редовним професорима“⁴⁵.

⁴⁰ Исто, 13. III 1891, 181.

⁴¹ Исто, 11. V 1891, 397.

⁴² Исто, 29. V 1891, 435.

⁴³ Исто, 17. IV 1891, 324.

⁴⁴ Исто, 17. IV 1891, 326.

⁴⁵ Исто, 16. XI 1891, 672.

Ипак, Николић до краја 1892. није могао доћи до онога што је желио. Стога је ријешило да се обрати највишем административном тијелу у земљи — Државном савјету, пошто је и Павловић, раније, упућивао неке просвјетне раднике да своје потребе изнесу Државном савјету.⁴⁶

Николић, у представци предсједнику Државног савјета, моли да му се плата „изравна са осталим јер, имам професорску диплому и сва права професора која сам у све пет година мога рада у Богословској-учитељској школи постигао вазда врло добар успјех у мојему раду и предметима. Зато вас молим да изнесете ову моју молбу пред Државни савјет“, напомињући да се и „дприје жалио Државном савјету и књазу“.⁴⁷

О Николићу, искључиво као просвјетном раднику, од 1901. године не располажемо документима изузев оних што смо их цитирали. Вјероватно је он био ангажован као хонорарни службеник од 1905, када је образовано Западношколско надзорништво са сједиштем на Цетињу, или негде другдје, јер је још увијек био бујан, глагољив, па и жустар, како се то из наредне његове активности види у улози коментатора и уредника новина.

Стваралачки напори професора Николића у црногорској штампи

Опсједнут неком изазовном надом, која се понекад граничила са правом храброшћу и самопоуздањем, а поред тога витала и увјерен да у свако доба може одговорити интимним и разбукталим жељама, Николић се опредељује за новинарство, са циљем да открије суштину историјских и политичких збивања на међународној арени. Укратко, он је у тим плановима и заносима био сличан неком амбициозном али још неискусном младићу, који би хтио да својим пером тумачи све вртлоге на узнемиреној и узаврелој површини сцене свијета, како би покренуо на акцију успаване и клонуле. Из свега овога можемо закључити да су се неки дивили и оправдавали став његов и његових истомишљеника, тим прије што су се трезвено резоновале појаве многих догађаја, код нас и у свијету. Прије него што је примио уредништво „Народне мисли“ у Никшићу, а затим и „Вјесника“ у Цетињу, Николић је неко вријеме био сарадник „Уставности“ у Цетињу, која је покренута почетком јануара 1906. године, најприје под уредништвом Божа Новаковића, последије Милисав Дедовића и кратко вријеме Николића.

⁴⁶ Исто, 15. X 1885, 117.

⁴⁷ ДАЦ, Млн. унутр. дјела, 7. 12. 1892, 1702.

„Уставност“ је, као владин орган, имала задатак да се без журбе и жустрих коментара бори против програма универзитетске омладине која је своја гледишта ширила смјело и самопоуздано преко разних канала. Лист наглашава да ће му дужност бити да „посредством јавне и објективне и смишљене критике, кад затреба, сваког упућивати на његове дужности“

Из штампе и њених коментара произлази да су књажеви подржаваоци, бар у почетку, били нешто толерантнији према организованом нападу студената и њихових присталица, чији револт одјекује широм земље, од почетка избора за Уставотворну скупштину — новембра 1905. па све до државне капитулације јануара 1916, иако су у том раздобљу избили ратови против Турака и Централних сила.

У бр. 31. и 32 „Уставности“ (3. VIII и 10. VIII за 1906) Николић објављује запажен чланак „Пред изборе“, у коме износи улогу парламента у уставној монархији. По његовој тези, посланик изабран вољом народа треба да буде чист, савјестан и ауторитативан. За све то, налази он, „наша земља има одличних снага са којима треба да се у овој прилици користи наш народ“, апелујући на бираче да „пошаљу у Скупштину оне који ће достојно одговорити“ У чланку цитира француског државника Колдера када говори о значају слободе и права једног народа, и наглашава да се у овом подухвату пошло напријед без неких озбиљних тешкоћа, за разлику од многих народа који су „дошли до уставнијих права жртвом својијех синова“.⁴⁸

Николић је, ван сумње, понирао у политичка збивања и унутрашње потресе, желећи да остане запажен у журналистици. Као многи, осјетио је вреће у народу, упоредо са перманентном пропагандом студентске организације против владе. Једнога дана преузео је дужност главног уредника „Народне мисли“, отвореног противника књажеве политике.

То је било грозничаво вријеме, које је прижељкивало радикалне реформе, па чак и абдикацију књажеву. Такво вреће је „Народна мисао“ подржавала, угледајући се превасходно на српску штампу за доба Обреновића, којом је неко вријеме дириговао смјели и даровити Пера Тодоровић. Коментари листа, са варницама и алегоријама између редака, надахњивали су млађе читаоце и навлачили их на вратоломне акције против владе, подједнако као и против двора. Стога, један од проучавалаца ондашњих политичких догађаја и штампе, др Нико С. Мартиновић напомиње да се „дрногорска цензура први пут појавила над овим листом“⁴⁹, што значи да су сви остали били толерантни према влади и онда када су се идеје Светозара Мар-

⁴⁸ *Уставност*, бр. 32, 10. 8. 1906.

⁴⁹ Др Нико С. Мартиновић, *Развитак штампе и штампарства у Црној Гори од 1493—1945*, Београд 1965, 73.

ковића популарисале од Пелагића и осталих његових сарадника преко страница „Црногорца“ (1871/72).

Иако тридесет и више година старији од студената Београдског универзитета, Николић прихвата њихов програм попут свих незадовољника, од којих многи кроз бунтовне протесте прижељкују круне промјене.

„У уставним монархијама видимо потиштеност“, каже се у једном броју листа и потенцира појава према којој је „увидјек у патријархалном животу личност била потчињена“ Изабрана скупштина, по листу, „није израз народног хтења, већ владиних функционера“ А Скупштина, како лист наглашава, „треба да буде излив народне воље“ Међутим, у Црној Гори, према писању уводничара, то није постигнуто.⁵⁰

Звонке и патетичне ријечи, од којих су неке биле обојене реториком и романтиком, привукле су Николића као и остале сараднике листа, а нарочито онда када их је вођа опозиције, књажев рођак војвода Шако Петровић, охрабрио честитајући им успјех⁵¹.

Николић, вјероватно по нечијој сугестији, или пак пријетњи, након седмог броја напушта редакцију и тавори жигосан као отворени противник владе, премда она није била толико оштра према сарадницима листа, од којих су најпознатији били учитељи Јанко Тошковић, Милан Жарић и Никола Лековић.⁵²

„Народна мисао“ је из броја у број била оштрија, махом током прве половине 1907. године. Њени покретачи отворено желе да земљу претворе у поприште политичких борби, тумачећи уставна начела на свој начин. За њих је Србија од 1903. године била и остала одраз слободоумља. Они су се угледали на њене оновремене листове, преко којих су идеолози разних политичких партија несметано проповиједали свој програм. Због тога је „Народна мисао“ угушена, а њене просторије су демолиране⁵³.

Професору Николићу, неоспорно, припада заслуга што се прихватио уређивања првог и јединог опозиционог листа у историји црногорске штампе, иако му је у политичком заносу недостајала енергија помоћу које се долази до замашнијег циља. Мјерећи исход догађаја, може се извести закључак да је и њега (као и један број његових истомишљеника) привукла нека борбеност, готовост за отворени сукоб са носиоцима постојећег

⁵⁰ Народна мисао, бр. 24, 9. 1906. г.

⁵¹ Исто, бр. 5, 1. 10. 1906. г.

⁵² ДАЦ, Мин. просвјете 8. 5. 1907, 1131; 19. 5. 1907, 1192. Жарић и Лековић су саслушани од секретара Мин. просвјете. Жарић је добио мјесто учитеља у Острогу, а Лековић је постављен за наставника пјевања у подгоричкој гимназији.

⁵³ *Годишњак Педагошке академије, Никшић*, бр. 1 (прилог Бранка Бабића „Демолирање никшићке штампарije“, 209—217).

стања. Умјесто да иде стопама оних који су под оклопом ватрене пропаганде повели борбу цитирајући час једног час другог експлозивног трибуна или бесједника из културних и бунтовних земаља, он је, напokon, психом очајника, очекивао неку милост попут многих из патријархалних средина, каква је била наша. Такав морални слом школованих и амбициозних радника књазу је, нема сумње, одговарао.

Николић је још једном дошао до неког изражаја, али тек послје паузе од осам година. Било је то 7. маја 1914. године, када му је повјерена дужност главног уредника популарног и изразито борбеног цетињског *Вјесника*. То је доба када се свијет спремао на ратне авантуре, доба психозе првог свјетског рата. Штампана је, као један од медија, настојала да подробно информише јавност о оправданим и неоправданим ратовима, односно о халапљивим аспирацијама великих сила на рачун колонија и малих европских, посебно балканских народа.

Већ од првог броја Николића привлаче многи догађаји уперени против немоћних народа: Тројни савез између Аустрије, Њемачке и Италије (1892), царински рат (1894), као и низ комбинација великих сила око Албаније и др. Све те планове ширих размјера он, као савременик, тумачи убједљиво и прибрано.

Драматични догађаји који су били на помолу, и најзад безуспјешни преговори шефова спољне политике, аустријског, руског и италијанског (Бертхолда, Сазонова и Сан Булијана), као и низ других маневара, упућивали су Николића да по нахођењу наредбодаваца апелује за мир, наводећи да је он за мале народе једини спас. „Све наше бриге треба да се сведу углавном на хитно и разумно послуживање миром у корист прибранања наших снага“, каже се у једном коментару, напомињући да „једна варница ма са које стране, па и у невријеме, довољно је да запали Европу“.⁵⁴

Вјесник скоро у сваком броју подсећа на опасност, и очито наслућује коалицију Централних сила са Њемачком на челу, разоткривајући њене подржаваоце на Балкану, од којих су најизразитији били бугарски двор и католички клер у Албанији, који је тада био наклоњен више Аустрији него Италији. Став листа, према томе, одговара владиној политици и јавно изражава подршку савезницима, поглавито Русији.

Посебну пажњу привлаче уводници о солидарности словенских народа, нарочито оних на аустроугарском подручју. Уводничари понекад евоцирају војне поразе Аустрије од Француза и Италијана (1869), од Пруса (1866) и од Срба (1914), налазећи да су бечко-пештански управљачи вршили притисак на сва про-

⁵⁴ *Вјесник*, 9. 5. 1914. г.

гресивна кретања југословенских народа, особито оних осамостаљених.⁵⁵

Посебно су борбени чланци након објаве рата Аустро-Угарској, јула 1914, када лист често доноси скоро у цјелости говоре појединих европских политичара и посланика. Нужност и оправданост борбе против отворених завојевачких аспирација Николић сталожено тумачи читаоцима, подсјећајући често и на ратне посљедице — глад, болест и остало.

И поред тешкоћа изазваних ратом, Николић у листу придаје значај култури и књижевности. Прихвата он објеручке начела писаца који захватају разну проблематику. Прилози о култури остају упечатљиви, тим прије што су се многи писци борили за приближавање трајних вриједности читаоцима. Објављује се и Скерлићев говор, који је одржао приликом прославе 100-годишњице Његошевог рођења у Прагу.

Поред осталих чланака, *Вјесник* преноси садржајни и импресиони оглед дра Николаја Велимировића о најпознатијим писцима и мислиоцима, у коме истиче Дантеово стваралаштво. „Да није проговорио“ — пише он — „многе би ствари остале нијеме, не би биле мртве, али би живјеле без гласа“⁵⁶.

Укратко, Николић од првог дана уређивања листа даје убједљиву и аргументовану анализу догађаја у свијету. Кроз његове коментаре избија на површину гомила подухвата завојевачких сила и њихових подземних радњи још од друге половине XIX вијека па до експанзије, која је тих дана показала право лице.

Према цитираној архивској документацији, можемо закључити да професора Николића у школи није освојила страст предавача. Као културни радник-историчар, он је постигао извјестан успјех, одбацујући многа дотадашња егзактно-романтичарска третирања историјских збивања, борећи се да одговорност буде моћнија од свих обзира и званичних порука. Све то говори да је његово подручје разматрања тражило чињенице, како би помоћу њих могао да открије оно што су читаоци очекивали.

Иако је имао прилике да срећеније живи у Србији, гдје је из учioniце могао да „дускочи“ у неку редакцију опозиционог или умјереног листа, он се враћа у Црну Гору. Понекад нехајан, отпоран и самосвојан, мијења професију, да би једнога дана пркосио и влади и самоме књазу, када, у улози уредника *Народне мисли*, шиба поредак угледајући се на Перу Тодоровића, Димитрија Каљевића и друге слободоумне новинаре. Наједном и редакцију напушта. Од тада животари, без снова и планова, као сви они којима не господаре ни идеје ни одушевљења.

⁵⁵ Исто, 1. 1. 1915 (В. чланак „Кобни дани“).

⁵⁶ Исто, 16. 5. 1914. г.

Наоко ведар и ангажован неким повјерењем, негдје на измаку живота он се лаћа уређивања *Вјесника*, да би дошао до неких резултата. Они се фактички опажају код њега у улози новинара и јавног радника, свакако више него у учионици, која је за њега била тешка као неизљечива болест, нарочито посљедњих дана службовања.

Василије Лукић